

Zaposljivost v Sloveniji -

analiza prehoda iz šol v zaposlitve:
stanje, napovedi, primerjave

Uredila
Anton Kramberger in Samo Pavlin

Ljubljana, avgust 2007

ZALOŽBA FDV
Knjižna zbirka **Profesija**

Anton Kramberger, Samo Pavlin (urednika)
ZAPOSLJIVOST V SLOVENIJI –
analiza prehoda iz šol v zaposlitve: stanje, napovedi, primerjave

Copyright © po delih in v celoti avtorji 2007, Ljubljana
Vse pravice pridržane.

Izdajatelj Fakulteta za družbene vede, Založba FDV
Za založbo: Hermina Krajnc

Recenzenti: dr. Franc Mali, Sonja Pirher, dr. Miroslav Stanojevič

Jezikovni pregled: Tea Konte, Tilen Konte, Maja Mekinda
Slika na naslovnici: Jaka Kramberger
Oblikovanje naslovnice: Emina Djukić
Prelom: Samo Pavlin, Maja Mekinda, Boštjan Rakuša
Tisk: Grafika 2000 d.o.o., Dob
Naklada: 500 izvodov

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

331.5-053.6(497.4)(082)

ZAPOSLJIVOST v Sloveniji : analiza prehoda iz šol v zaposlitve :
stanje, napovedi, primerjave / uredila Anton Kramberger in Samo
Pavlin. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2007. - (Knjižna
zbirka Profesija)

ISBN 978-961-235-287-5
1. Kramberger, Anton
234628864

VSEBINA

Predgovor	5
DEL 1 - IZHODIŠČA	9
Problem zaposljivosti v informacijski dobi <i>Anton Kramberger</i>	11
Poti mladih v zaposlitev: primerjava Slovenije z drugimi državami EU <i>Martina Trbanc</i>	38
Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji <i>Anton Kramberger</i>	64
DEL 2 – PREHOD V SFERO DELA	103
Osip iz rednega izobraževanja – individualni in družbeni problem <i>Mirosljub Ignjatović</i>	105
Ujemalni problem in prehod mladih v sfero dela <i>Anton Kramberger</i>	128
Informacijske podlage za pripravo izobraževalnih programov v smeri večje zaposljivosti: primer strojništva <i>Darja Štarkel</i>	149
DEL 3 – KOMPETENCE, KONKURENČNOST	167
Vloga kompetenc v družbi znanja: profesionalizacija poklicev <i>Samo Pavlin</i>	168
Izobraževalni sistem kot generator ključnih kompetenc za delo: empirična analiza izbranih poklicev <i>Samo Pavlin</i>	185
Izobraževanje in konkurenčnost gospodarstva <i>Marjan Svetličič</i>	214

Pojmovni indeks	248
Indeks avtorjev	251
Angleški povzetki poglavij (Abstracts)	255
Predstavitev avtorjev	260

Predgovor

Te knjige sva se urednika, skupaj z avtorji, lotila z namenom, da bi z njo vsaj nekoliko razjasnila sliko o novem in navidez povsem normalnem cilju šolskih sistemov v Sloveniji – o zaposlitveni uspešnosti njihovih izobraževalnih programov. Zavedala sva se, da lahko tako postavljen cilj, če se ga vzame preveč dobesedno, hitro krene v napačno smer. Šole v pogojih vedno težje zaposljivosti, poklicne demarkacije in fleksibilizacije ne morejo biti v celoti odgovorne za uspešnost diplomantov pri njihovem prehodu v sfero dela. So sicer najbolj pomemben, ne pa tudi edini akter, ki skrbi za pretok znanja v družbi. Naše glavno vprašanje je zato naslednje: koliko naj upravljavci izobraževalnih sistemov in izvajalci učnih programov pri posodabljanju svojih učnih programov upoštevajo signale s trgov dela?

Prave mere upoštevanja teh signalov ni lahko najti. Obe skrajni strategiji, popolna brezbriznost ali pa popolna dovzetnost za pripravo diplomantov na trg dela, sta očitno neprimerni, seveda zaradi različnih razlogov. Popolna brezbriznost je videti privlačnejša možnost, a odsotnost vsakršnega prilagajanja izobraževalnih vsebin zaposlitvenim signalom lahko na daljši rok ogroža predmete, cele programe, učne kadre in celo šole. Tudi pretirana vnema stalnega sprotnega posodabljanja je odveč, kajti poskusi popolne prilagoditve izobraževalnega sistema trgu dela so povsem utopični. V razvitejšem svetu so potrebovali kar dolgo časa, da so sredi šestdesetih let končno doumeli, da je trg dela olajšanje in ne breme pri urejanju kadrovskih tokov v družbenem sistemu. Ravno avtonomnejši in individualizirani trgi dela so tisti osnovni socialni mehanizem, ki lahko v pogojih večjega razvojnega tveganja, naraščajoče konkurenčnosti in tržne negotovosti učinkoviteje od vsega drugega poveže interese iskalcev dela in potencialnih delodajalcev. Če bi v tržnem okolju vseeno še naprej pristajali le na staro cehovsko logiko, ki skuša namesto tega socialnega mehanizma zadovoljevati le lokalne potrebe delodajalcev, potem bi načrtovanje programov izobraževanja in tokove zaposlovanja še vedno (neuspešno) vodili in usmerjali le državni ali regionalni uradniki.

Pa vendar, trgi dela so zgolj olajšanje težav z zaposlovanjem, niso pa vsemogočni. Njihova največja prednost pred centralnim dogovarjanjem se kaže v spontanosti individualnih odločitev. Hkrati pa je to tudi njihova največja šibkost. Pretirana spontanost v iskanju in dodeljevanju služb ter poslov lahko kaj hitro privede do kristalizacije (tržne) moči, do pretrde statusne delitve dela in s tem do blokad v kroženju znanja. Namreč, lastniki (kapitala in podjetniških pravic) si pričnejo domišljati, da niso samo telesa ljudi, ki delajo zanje, njihova občasna lastnina, ampak da je njihova last tudi znanje ljudi, ki jih

najemajo. Ta samoprevara deluje le s tihim privoljenjem najetih ljudi. Če tega ni, znanje ne kroži, oziroma kroži le ena njegova plast, naročeno rutinsko znanje, ki rešuje enostavne probleme. Ne kroži pa tisto znanje, ki je potrebno za reševanje težkih, težjih in najtežjih problemov.

Pravi družbeni problemi nastajajo, ko si močnejša stran tržnih pogajanj prične domišljati, da lahko v celoti obvladuje prenos znanja. Soglasje, da je znanje težko ulovljiva snov, temelji na grajenju zaupanja med ljudmi, z občutkom solidarnosti in pravičnosti. Ni dovolj, da se znanje pretaka od delavca k lastniku in nazaj. Znanje mora krožiti med vsemi ljudmi, ki sestavljajo človeško skupnost z nekim ciljem, interesom, podlago. Zato trgi dela nasploh, še zlasti pa sodobni trgi dela, niso samo trgi enega izmed faktorjev produkcije, ampak so bili in so - in bodo, upamo, ostali tudi vnaprej - v primerjavi z drugim faktorji proizvodnje (delo-znanje, kapital, naravni viri) nekaj posebnega. So institucionalni pojav, ki ni sestavljen samo iz ponudbe in povpraševanja, ampak so v njem razvidne tudi širše vrednote. Vsaj zmerno upoštevanje teh vrednot lahko celotno konfliktno družbo drži približno skupaj.

Slovenija se je z mešanico spontanih gibanj in usmerjenih ukrepov v zadnjem poldrugem desetletju za silo prilagodila na bolj tekmovalno mednarodno okolico. Avtorji v tej knjigi ugotavljajo, da se je obenem nevarno približala robu, onkraj katerega se nahajajo samo še težji razvojni problemi. Slovenski trg dela se je sicer močno fleksibiliziral, a na način, da je mlade in šolane ljudi potisnil proti perifernim segmentom zaposlitvenih aranžmajev. V jedru še vedno ohranja fordistično proizvodno strukturo, ki deluje na relativno nizki tehnološki ravni. Razvojno prodornejši storitveni in informacijski posli so odrinjeni proti robu, okolje, vedno manj solidarno, le s težavo dopušča njihovo prebijanje proti središču dogajanja. Aktualni signali o tem, kakšni so ti različni trgi dela, so pomembni tudi za šolnike, da se bodo z mladino lažje pogovarjali o tem, v kakšnem svetu živimo skupaj, ne pa samo o tem, kaj mora vedeti in česa se mora še naučiti. Ne kaže jih povsem prezreti, ampak prej zaveziti, precediti, osmisliti, urediti in objaviti. Da lahko o njih razpravljamo in povečujemo razumevanje sveta, ki nas obkroža. Razvidnost informacij je namreč nekaj, kar po našem prepričanju postaja vse pomembnejše.

Knjiga, ki je pred vami, je usmerjena raziskovalno, a z željo, da odgovarja na aktualna, praktična vprašanja. Povezuje spoznanja in izkušnje o reševanju zaposlitvenih problemov sodobnih trgov dela iz bližnjih in bolj oddaljenih svetov. Primerja abstraktnejše poglede na dogajanja, t.j. paradigme in teorije, znotraj njih pa z empirijo in analitskimi pristopi preverja veljavnost različnih domnev, idej in drugih zamisli, vezanih zlasti na pojav težje zaposljivosti mladih. Trudili smo se, da slovenske vidike smiselno umestimo v širši mednarodni prostor.

Knjiga ima devet prispevkov, uredniško razdeljenih v tri sklope. Prvi sklop uvaja historična, družbeno-strukturna, teoretska in empirična izhodišča za razumevanje aktualnega problema zaposljivosti (A. Kramberger, M. Trbanc). Drugi sklop se ukvarja z vidiki in faktorji zaposljivosti diplomantov različnih stopenj in smeri izobraževanja; teme segajo

od prezgodnjega opuščanja šolanja (osip), preko narave izobraževalnih sistemov in sfere dela vse do institucionalno pogojenih značilnosti ujemalnega problema med izobrazbo in svetom dela (M. Ignjatović, A. Kramberger, D. Štarkl). Tretji sklop se ukvarja s pomembnostjo čim uspešnejšega prenosa znanja v organizacijskem in poklicnem prostoru, obravnava pa ključna pojma sodobne tržne ekonomije, profesionalne in poklicne kompetence ljudi ter konkurenčnost (ljudi, organizacij in držav), v dobi globalizacijskih pritiskov (S. Pavlin, M. Svetličič).

Naj se na koncu zahvaliva glavnima institucionalnima sofinancerjema, ki sta podprla naše delo, Evropskemu socialnemu skladu Evropske unije in Ministrstvu Republike Slovenije za šolstvo in šport; oddolžili smo se jima s postavitvijo logotipov na vidnih mestih te publikacije. Zahvalila bi se tudi direktorici Statističnega urada Republike Slovenije, mag. Ireni Križman, za možnost uporabe njihovega kvalitetnega podatkovja, iz katerega smo naredili večino agregatnih prikazov za to knjigo. Obenem gre zahvala prav tako ga. Adrijani Hodak in ga. Danjeli Abram, da sta nas v konzorciju ustanov, zbranih v projektu MUNUS, varno peljali čez vse administrativne in podobne čeri. Zahvaljujema pa se tudi ga. Hermini Kranjc, vodji Založbe FDV, za uvrstitev knjige v primerno akademsko zbirko. Ožjim sodelavcem pri nastajanju knjige se na tem mestu ne zahvaljujema posebej, sva pa pazila, da so navedeni prav vsi.

Kljub veliki skrbi za odpravljanje motečih napak se lahko zgodi, da je kakšne le ostala. Krivdo za to vzameva urednika nase. Odgovornost za izražena stališča je, tako kot je to v akademskem svetu navada, na strani avtorjev. Končno, če se bo bralcu ali bralki kakšno poglavje v tej knjigi zdelo dovolj zanimivo, da bo o njem premišljal ali premišljala, morda celo diskutiral ali diskutirala s kolegi ter kolegicami, tudi potem, ko bo samo knjigo že odložil ali odložila, smo avtorji in avtorici svoj osnovni namen dosegli.

Anton Kramberger in Samo Pavlin, urednika,

27. avgust, 2007,
v Ljubljani

DEL 1 - IZHODIŠČA

1

Problem zaposljivosti v informacijski dobi

Anton Kramberger

Povzetek: Uvodoma so podane opredelitve problema zaposljivosti, ki v razmerah večje zaposlitvene negotovosti postaja najbolj viden del splošnega problema težavnega zaposlovanja v Evropi. Za globlje razumevanje tega problema v Sloveniji so najprej nakazane tipične etape dolgotrajnega zorenja industrializacije v zahodni Evropi, vključno s storitveno in informacijsko družbo. Ta okvir služi kot ozadje, s katerim presojava doseženo zrelost industrializacije v Sloveniji, njen nedokončan prehod v polnejšo storitveno družbo in manj solidarno naravo prenovljenega trga dela po osamosvojitvi. Sledi oris tipičnih globalizacijskih pritiskov na sodobne storitvene družbe, s poudarkom na raznovrstnih učinkih, ki jih imajo ti procesi na evropske trge dela. Težavnost reševanja problema zaposlovanja in zaposljivosti v Evropi ponazarjata dve diametralno različni diagnozi, kar kaže na strokovno, socialno in politično protislovnost ter močno razcepljenost interpretativnih aren, kjer se snujejo različne alternative prihodnjega socialnega razvoja. Opravljene reforme socialnih držav v Evropi namreč divergirajo in ne konvergirajo. To spoznanje je zelo pomembno, ker pove, da ni samo ene poti do rešitev. V sklepnih mislih se ukvarjamo z vprašanjem, kako zbrana dognanja čim uspešneje uporabiti na področju prenavljanja izobraževanja v Sloveniji.

Ključne besede: trg dela, izobraževanje, zaposlenost, zaposljivost, industrializacija, storitvena družba, informacijska družba, globalizacija, ujemalni problem, Slovenija, Evropska unija

1. Kopičenje zaposlitvenih problemov (mladih) v Evropi

Problem vse težavnjšega prehoda slovenske mladine v zaposlitve je povezan z vse šibkejšo absorpcijsko sposobnostjo slovenske države in njene ekonomije za učinkovito in uspešno integracijo vse bolj izobražene mladine v sfero dela. Glavnina precejšnje pozitivne ekonomske rasti države že nekaj let izhaja iz državnih infrastrukturnih investicij, ki vežejo nase predvsem polkvalificirano in kvalificirano delo, medtem ko so tehnološko zahtevnejša podjetja, panoge in sektorji slovenskega gospodarstva, ki so tudi

z vidika potrebnega znanja intenzivnejše, za zdaj v manjšini (Tajnikar, 2007). To je v določenem razvojnem nasprotju z na stežaj odprtimi vrati srednješolskih in zlasti visokošolskih ustanov, ki mladim generacijam poleg znanja podeljujejo tudi potencialne vstopnice na zahtevnejša delovna mesta. A zadnjih primanjkuje. Če si jih ne bi sami zamišljali, in vrsta podatkov kaže, da si jih dejansko zmišljajo (Kramberger, 2004), bi to neravnovesje, ki nastaja med strukturo diplomantov in strukturo razpoložljivih delovnih mest, povzročalo še veliko večje probleme.

Na to, da je pojav težje prve zaposlitve izobraženih mladih, poleg vseh drugih težav, ki tarejo udeležence trgov dela, najbrž že problem, ne pa samo obrobni pojav, nas opozarjajo številna izkustva: osebna in družinska doživetja, številna opozorila iz kroga prijateljev in znancev, da se mladi in starejši vse težje (prvič in naslednjič) zaposlujejo, občasna medijska poročila, s sicer različno, precej nihajočo verodostojnostjo, in pa seveda številna, sistematično merjena empirična dejstva tega pojava (OECD, 2003, 2004, 2005), ki jih spremljajo nacionalne in mednarodne strokovne študije (gl. npr. poskus ocen zaposljivosti diplomantov družboslovja za Slovenijo Kramberger 2004; za Evropo Van der Velden in Wolbers, 2004).

A naj že na začetku povsem jasno poudarimo, da prepleteni problemi trga dela (brezposelnost, naporni prehod mladih v zaposlitve, nizka zaposljivost ranljivih skupin ipd.) niso samo slovenski problem. So pravzaprav skupna zagata vse Evrope (Müller in Gangl, 2003)! Glede prehoda mladih v sfero dela so razlike po skupinah držav, odvisno od tega, kako je razvito poklicno izobraževanje, kolikšen je delež splošnega šolstva v njem in kakšna institucionalna podpora in regulacija spremlja ta prehod (van Velden et al, 2001). Primer držav z močno tradicijo srednjega poklicnega usposabljanja so Avstrija, Nemčija, Danska (močni dualni sistem), Nizozemska, Švedska in Finska (močni šolski sistem), kjer tretjo stopnjo doseže le kakšna četrtnina rojstne kohorte (izjema je Avstrija). Drugo skupino držav tvorijo druge severno in zahodnoevropske države, kjer je na sekundarni ravni več splošnega kakor poklicnega šolstva. Tretjo skupino pa tvorijo države južne Evrope, kjer je splošna raven dosežene izobrazbe nižja, na pohodu je sicer izobraževalna ekspanzija, a poklicno šolstvo je v primerjavi s prejšnjima skupinama držav slabše razvito. Vse to poleg strukture in položaja gospodarstva vpliva na uspešnost prehoda mladih v zaposlitve

Skratka, Evropa boleha za relativno podobnimi strukturnimi težavami kakor Slovenija, težavnim prehodom mladih v zaposlitve, nizko udeležbo delovno sposobnih v sferi aktivnosti in zaposlitev (nizka stopnja delovne participacije), stopnja ekonomske rasti je v povprečju (pre)nizka, brezposelnost narašča. Zato si je ta skupnost držav leta 2000 postavila težko uresničljive lizbonske cilje, ki naj bi jo prenovili v ekonomskem, socialnem in okoljskem smislu. Kljub temu da imata slovenska država in družba zaradi svojih historičnih in razvojnih značilnosti zagotovo kakšne sebi lastne strukturne, regulacijsko-politične in karakterno-kulturne posebnosti, so širši, historično nabrani in aktualno vzpostavljeni sistemski razlogi, ki porajajo sodobni problem zaposljivosti na evropski ravni, nedvomno skupni. Delijo si jih prav vse evropske države.

Problem zaposljivosti

Zaposljivost je pogoj za zaposlenost. Zaposljivost je, preprosto rečeno, *sposobnost (kompetentnost) ljudi*, da jim med delovno kariero in v novih razmerah – kjer je čedalje manj takšnih ugodnih, vseživljenjskih varnih zaposlitev, kakršnim smo bili priča še v bližnji preteklosti – uspe brez večjih težav pridobiti novo delo za lastno preživljanje. Problem zaposljivosti pa, analogno, pomeni, da ima to sposobnost veliko ljudi slabše razvito in da je na vse bolj tveganih trgih dela navzoča vrsta ranljivih skupin, ki imajo s tem največje težave. Med njimi so zlasti mladi, delovno še neizkušeni iskalci prve zaposlitve, pa starejši, nižje izobraženi, preozko kvalificirani, samohranilci, invalidi, imigranti itn. (Korver in Oeij, 2004).

Napori po premagovanju teh vidikov relativno nizke zaposljivosti šolanih ljudi gredo v smeri vse pogostejših napotkov šolam, učiteljem, da naj se vsak učenec, dijak ali študent opremi s temeljnimi netehničnimi veščinami, ki naj mu pomagajo, da bo lažje premostil vrzeli med znanjem, ki ga dobi v šoli, in znanjem ter sposobnostmi, ki se običajno zahtevajo od njega na prvih delovnih mestih. Delodajalci danes pogosto rečejo, da imajo diplomanti kar dobro poklicno znanje, pritožujejo pa se nad njihovimi drugimi, nepoklicnimi in netehničnimi sposobnostmi. Buck and Burrick (1987: 26) sta glede zaposljivosti že zgodaj zapisala naslednje: »Zaposljivost so vse tiste lastnosti delavca, ki ga mimo njegovih tehničnih kompetenc delajo primerne za delodajalca.« S teh vidikov se da z ustreznim usposabljanjem, ki seveda ne more biti le šolsko ali učbeniško, ampak bolj praktično naravnano, zagotovo odpraviti nekaj tovrstnih problemov.

Je pa to premalo. Če bi z opredelitvijo zaposljivosti ostali le pri individualnih sposobnostih ljudi, bi nedvomno glavnino problema pometli pod preprogo. Še bolj bistveno je namreč širše vprašanje: kdo ali kaj uvaja bolj tvegano okolje v družbo kot sistem, še posebno na trge dela. Zato ima problem zaposljivost, poleg svoje osebne, tudi svojo drugo, neosebno stran. Natanko nove, bolj negotove sistemske okoliščine na trgih dela so tisti glavni faktor, ki latentno nezaposljivost določenih kategorij ljudi naredi vidno, jo odkrito prikaže in zaostri. Kakor hitro so ti, bolj ranljivi ljudje, izpostavljeni večjemu zaposlitvenemu tveganju, denimo, da (neprostovoljno) izgubijo službo ali da jo želijo (prostovoljno) menjati, se ne znajdejo najbolje. Vprašanje je, kaj zdaj.

Del težav s problemom zaposljivosti se očitno lahko rešuje na osebni ravni, s povečevanjem individualnih sposobnosti na prilagajanje novim okoliščinam. Drugi del težav se lahko rešuje le s prilagajanjem podsistemov, ki tvorijo t. i. *varnostno mrežo družbe* in ki naj bi posameznikom pomagali, da se v novih razmerah lažje znajdejo. Večino teh sistemskih prilagajanj opravljajo države, največkrat po svoje, z reformami v lastnih sistemih izobraževanja, usposabljanja, socialnega zavarovanja. Kot tipični primer tovrstne reforme bi lahko vzeli predlog, da se namesto pasivnega zavarovanja za primer brezposelnosti uvede aktivnejše zavarovanje za primer (novega) zaposlovanja (prim. Korver in Oeij, 2004), torej s poanto, naj se z zavarovalnino človek čim prej prekvalificira in si s tem pridobi nov vir preživljanja.

Zanimiva je *precej optimistična predpostavka* celotne opredelitve problema zaposljivosti: da je služb in delovnih mest v novih, bolj tveganih razmerah sicer dovolj, da pa je glavna težava v tem, da sicer ljudje, sposobni za delo, zanje niso ustrezno ali dovolj usposobljeni. V resnici je najmanj vprašljiva, če že ne zavajajoča. Če bi držala, bi bil glavni napor za